

Magdalena BOGUSŁAWSKA*
Uniwersytet Warszawski
Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej

Прегледни рад
Примљен: 21. 10. 2018.
Прихваћен: 03. 12. 2018.

ОД КУЛТУРНЕ ХЕРМЕНЕУТИКЕ КА ПРИМЕЊЕНОЈ ХУМАНИСТИЦИ – СРБИСТИКА НА ВАРШАВСКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ ДАНАС

У раду се разматра актуелно стање србистике на Универзитету у Варшави. Од почетка 21. века на Институту за западну и јужну славистику централног универзитета у Пољској спроводи се нов ауторски програм србистике која је осмишљена као културолошке студије. Програм се заснива на интердисциплинарном приступу који повезује филолошке и лингвистичке традиције славистике са антрополошки оријентисаном перспективом истраживања културног искуства у пракси српског друштва, разматраних у регионалном, и шире, у европском контексту. У раду се показује како културолошки конципирана формула србистике остварује критеријуме културне херменеутике, у чијем се центру налази категорија разумевања сопствене и друге/туђе културе. Тако осмишљен академски смер усмерен је ка вишедимензионалној интерпретацији не само језичких, књижевних и уметничких појава, већ и друштвених, политичких и идеолошких феномена. Истовремено, цивилизацијске промене савременог света подстичу процес модернизације хуманистичких студија. Оне морају испуњавати захтев примењивости знања, да реагују на пословно тржиште и да креирају професије. У том погледу варшавска србистика се уклапа у концепт примењене хуманистике чији је смисао друштвено функционисање, а то значи учешће у процесу формирања културе знања и ангажованост у савременим проблемима.

Кључне речи: србистика, Универзитет у Варшави, културолошке студије, културна херменеутика, примењена хуманистика.

I

У једном од својих есеја, Чеслав Милош, песник, нобеловац, који је као емигрант од 1960. године предавао словенску књижевност (углавном пољску и руску), најпре на Универзитету Калифорније у Берклију, а потом на Харварду, примећује да је заправо тек лансирање совјетског Спутњика у свемир 1957. године, које је у очима Американаца представљало доказ цивилиза-

* m.boguslawska@uw.edu.pl

цијске зрелости земаља иза гвоздене завесе, у америчкој академској средини пробудило интересовање за стваралаштво словенских земаља и иницирало процес институционализације те, како је иронично писао: „егзотичне струке” (Miłosz 2014: 50). Песник нам открива да су предавања за студенте из САД постала за њега лекција културне дистанце према наученом, школском начину читања, који у средиште поставља канон, а самим тим и вредности артизма и/или патриотизма, да су га она научила да се са резервом односи према сопственим читалачким навикама и да у (својој) интерпретацији културног дела/текста препознаје пред-судове, епистемолошке шеме. За Милоша је суочавање са неразумевањем „полиморфне словенске области”, које је доживео радећи као професор науке о књижевности на Универзитету Калифорније, значило нужност проширења филолошке перспективе. Из речи забележених много година касније одзвања увереност: „Није само књижевност тих крајева неопходна мојим слушаоцима, рекох себи, већ књижевност као увид у историју, а надасве историју менталитета [...]” (Исто, 49).

Милошева запажања, као полонисте/слависте и стручњака за књижевност који је радио у иностранству, представљају драгоцену потврду нашег уверења да се – узимајући у обзир културни пренос са којим смо суочени током предавања страног језика и књижевности – како студијски програм, тако и његова реализација, неизоставно морају разликовати од модела који је на снази у матичним академским центрима, који по правилу представљају истраживачко средиште дате земље, њеног језика, историје и културе. У ситуацији када вршимо пренос тог знања, неопходно је прилагођавање наставног садржаја локалним условима и традицији предавања одређених академских предмета, а треба такође имати на уму специфичност мотивација које побуђују интересовање за (ту конкретну) културну Другост.

II

Када се славистика на Варшавском универзитету крајем 20. и почетком 21. века прихватила напорног посла модернизације, оквир тих промена, поред структуралне реорганизације универзитета која је произилазила из тзв. болоњске реформе, постале су геополитичке прилике, пре свега пад комунизма, распад Југославије и Чехословачке, а затим демократска транзиција, која је довела до значајних померања како на стварној тако и на имагинарној мапи словенских земаља. Ови динамични процеси нису остали без утицаја на организацију студија славистике. Испоставило се да је било неопходно разграничити србистику, кроатистику и словенистику, и аналогно, у оквиру западне славистике, бохемистику и словакистику. Разлог томе био је тај што су настали политички субјекти и одговарајући академски смерови тражили нове основе идентификације, ослобођене од дотадашњих идеолошких детерминанти (у претходном периоду словенски народи сматрали су се подручјем комунистичке колонизације, након пада система тај вид интеграције чинио се превазиђеним). Утицај на јачање националног кључа – као најтранспа-

рентнијег и најфункционалнијег – у организацији студијских смерова није био само из практичног разлога. Значајну улогу засигурно је у томе одиграла политичка коректност, која је захтевала да се адекватно одговори на потребе земаља које су обнављале своју самосталност и очекивале да се њихов субјективитет легитимише кроз академске студијске програме концентрисане на националну проблематику – српску, хрватску итд.

Последица друштвених промена било је такође ослобођење медијске сфере од државног монопола и отварање поља културе за иновације. Све интензивнији развој нових електронских и дигиталних медија, а посебно њихова експанзија која води ка плурализацији канала преноса, довели су до промене статуса, чак и постепене маргинализације лепе књижевности у свакодневном друштвеном искуству. Сви ти фактори су на природан начин допринели ревизији мишљења о задацима филологије као области академске дидактике. Дobar пример за такву евалуацију може бити србистика. На прелому векова, када су Србија и Балкан потонули у дубоку кризу, концентрисаност на језичка и књижевна истраживања показала се као недовољна из перспективе друштвених потреба и очекивања јавног мњења у Пољској, које је од академске средине захтевало вишедимензионалне експертизе настале ситуације у региону. У тим условима је колектив варшавске славистике закључио да је неизбежно да се филолошка оријентација замени културолошком.

Ова одлука је резултирала променом профила студија славистике на Варшавском универзитету са филолошког на културолошки. Варшавска славистика је прва у Пољској извршила ту врсту програмске и организационе реформе на институционалном нивоу, чија је потврда била трансформација Института словенске филологије у Институт за западну и јужну славистику 2003. године (остали институти, осим Института за славистику Пољске академије наука, задржали су филолошку оријентацију), што је стварало услове за вишесмерни развој. Реформа наставних програма која је предложена од стране запослених имала је пионирски карактер и као таква носила је велики ризик. С друге стране, да се очува дотадашњи *status quo*, чинило се за варшавску славистику аутодеструктивним, нарочито пошто је била суочена са понудом студијских смерова, коју све бројнији академски центри у пољској престоници интензивно и разноврсно развијају, узимајући у обзир нову реалност на тржишту рада.

Модернизацијске активности слависта на Варшавском универзитету уклапају се у шири процес започет већ деведесетих година на Факултету филологике (коме припада Институт за славистику), чији је циљ пропагирање модерног начина размишљања о филолошким студијама као о студијама које би повезивале теоријско знање о књижевности, језику, култури и друштву са прагматизмом који подразумева друштвену корисност науке (уп. Dubisz 2017: 14–15). Стога је током рада над новим програмом србистике главни задатак постало повезивање научне мисли концентрисане на стручну интерпретацију текстова културе са образовањем практичних вештина деловања, како у страниј култури (Србије), тако и у сврху популаризације знања о њој у Пољској. До сада је пољска славистика неговала традиционалну формулу

теоријско-филолошких студија, које су заправо више припремале студенте за наставак студирања него за вршење конкретних занимања. Овај модел се све више (такође услед видљиве генерацијске смене међу запосленима) сматрао неадекватним у новонасталој стварности, будући да није одговарао постулатима и визији о улози универзитета као институције која креира професије и настоји да са што већим сензибилитетом реагује на друштвена питања (Исто).

III

Путоказ у потрази за новом формулом славистичких студија су у првој фази била научна постигнућа професорке Јоане Рапацке (Joanna Rapaska) из области историје идеје на тлу јужнословенских књижевности, као и фолклористичка истраживања професора Кшиштофа Вроцлавског (Krzysztof Wrocławski) која су обухватала целу словенску територију и – прогресивно усмерена – показивала потребу да се скрене пажња ка свакодневној, вернакуларној, тривијалној, популарној култури.

Чланак Јоане Рапацке *Да ли постоји словенско знање о књижевности* (Rapaska 2002) постао је непосредна најава промене, а потом и водич у њеном спровођењу. У овом тексту поред реконструкције историје славистике и дијагнозе њеног стања у турбулентним условима након пада комунистичког система и геополитичког поретка заснованог на њему, ауторка је изнела битне постулате неопходности повезивања питања будућности славистичких студија као смера академске наставе са проблемом славистике као области науке и истраживачког поља. Тај спој – доказује Рапацка – представља услов професионализма и одлучује о етичком аспекту упражњавања науке. Ову мисао треба снажно нагласити, углавном у односу на идеје формулисане од стране представника универзитетске власти који инсистирају да се практична настава словенских језика сведе само на лекторате и одвоји од циклуса предмета који се односе на контекст у којем дати језик функционише. Према њиховом мишљењу, циљ таквог поступка је потреба комерцијализације науке. Међутим, у таквом приступу се потпуно изоставља чињеница да су академски предмети тог типа начин евалуације и популаризације резултата научних истраживања, као и допуњавање лекторских вежби. Они су неопходни за примену постигнутих језичких компетенција, тј. за њихово испитивање у пракси.

Рапацка наглашава потребу редефинисања опсега славистике као академског смера. Истовремено запажа да док словенска лингвистика поседује јасно одређени предмет истраживања, издвојен уз помоћ критеријума који не изазивају никакве сумње, категорија Словенства (пол. Słowiańszczyzna; која има историјски десигнат) и „словенскости” (која се изражава у језичкој сродности) у односу на знање о књижевности губе своју функционалност, а „перспектива коју стварају славистички оквири је већ у својим темељима лажна” (Rapaska 2002: 461). Као прво, тај приступ књижевности словенских народа остаје оптерећен идеологијом, јер представља наслеђе деветнаесто-

вековне филологије засноване на есенцијализованој представи културног сродства словенских група и које је последица језичке блискости. Као друго, он гради затворен круг референција, јер наизглед игнорише чињеницу да словенске групе, односно народи, припадају различитим цивилизацијским и политичко-културним круговима. Истовремено, у периоду све снажнијег „мешања жанрова” треба, према Рапацкој, задржати разуман приступ интердисциплинарности, јер она, без сумње, с једне стране погодује проширивању спознајних хоризоната, а с друге носи са собом опасност од губљења предмета истраживања, као и од дилетантизма (Исто, 459). Из тих разлога је србистика на Институту славистике у Варшави концептуализована као платформа интердисциплинарних студија о култури Србије, чији фундамент чини филолошка традиција допуњена елементима модерне културне и друштвене рефлексije.

Основу студијског смера србистике на Варшавском универзитету, као што је то уобичајено, чини лекторат српског језика, вођен од стране дипломираног изворног говорника, будући да је систематско и темељно учење страног језика најважније средство за упознавање културе која представља његову природну средину. Како би се код студената продубило знање српског језика и обогатиле њихове комуникацијске компетенције, део обавезних предмета од друге године студија – предавања и вежбе из српске књижевности, описна граматика српског језика, популарна култура Србије, савремени друштвено-политички живот Србије, језичке традиције, антропологија политике, историја идеја, као и изабрани факултетски предмети – изводе се на српском језику.

Подела смерова према националном кључу несумњиво је погодна за организацију, међутим доноси опасност од сужавања студија у преуске и петрификоване специјализације, што пак ограничава конкурентност славистичких студија, и за последицу има негативан утицај на квалификације дипломца који тражи посао. Из тих разлога Институт за славистику у Варшави предложио је проширење наставне формуле на појединим смеровима увођењем елемената регионалних студија, проблематике из области културних односа и културне компаратистике.

Важно је подвући да се предности српског језика заснивају на његовом транслокалном, наднационалном опсегу, као и на структуралној и лексичкој сличности (или сродности) са другим националним језицима у региону, што подразумева изузетно висок степен разумљивости. Због тога се учење српског језика с успехом може сматрати полазном тачком за студије које обухватају такође друге јужнословенске земље, као што су Црна Гора, Босна и Херцеговина, чак и Хрватска. Дакле, повезујући националну и регионалну перспективу, варшавска србистика се труди да реализује задатке платформе која поред предмета који се односе на Србију (српска књижевност, популарна култура Србије, визуелна уметност Србије, антропологија политике у Србији) нуди и шири спектар часова у вези са јужнословенском, југословенском и балканолошком тематиком. Овај студијски циклус делимично обухвата обавезне предмете, трајно уврштене у распоред првенствено магистарских

студија (нпр. међукултурни односи у региону, језичке традиције региона). С обзиром на велики број часова, укључивање знања о Црној Гори, Босни или Македонији у програм постаје могуће у већој мери захваљујући изборним предметима. Овај тип часова додатно пружа могућност упознавања ауторских постигнућа и истраживачких интересовања предавача, која излазе из оквира садржаја основног програма и показују нове путеве проучавања српске културе у различитим конфигурацијама (нпр. *Југословенске херсторије – жене у прошлости бивше Југославије*, *Алтернативни простори културе у Србији*, *Секс, Тито & рокенрол – попкултура и политика у СФРЈ*, *Балкан – новинарска радионица*).

Мотивацију за овакав даљи развој србистике не представља само потреба проучавања и презентације језика, књижевности и културе Србије у различитим контекстима и односима са другим земљама, већ она лежи и у истраживању културних трансфера и процеса глобализације. Овакво проширење блока обавезних предмета из области србистике би требало да допринесе повећању мобилности студената у предстојећем професионалном животу.

IV

Следећи корак у модернизацији варшавске славистике је нова концептуализација студијских програма на појединим смеровима, која је узела у обзир параметре дефинисане од стране министарства науке. Основна одлука односила се на модификацију предавања и вежби посвећених националним књижевностима. Полазна тачка предузетих решења била је следећа: да би лепа књижевност могла да функционише као медиј знања о култури (у антрополошком смислу тог појма) који омогућава комплексан увид у њен сложени систем, неопходна је реконструкција широких контекста и чинилаца који имају вантекстуални карактер. У анализи и интерпретацији књижевних текстова врло је важно водити рачуна о историјским и друштвеним околностима које мотивишу настанак, садржај, форму и такође рецепцију појединих књижевних дела, канона и институција. Другим речима, књижевности је потребан приступ захваљујући коме ћемо у уметничком делу видети не само слику индивидуалне уметничке експресије, односно непоновљиви идиом пишчеве имагинације, партикуларни универзум, већ пре свега текст културе.

Циљ је, наиме, да се покрене реални, истинити епистемолошки потенцијал књижевног стваралаштва репрезентативног за дату земљу/народ. Међутим, такво читање неизбежно мења статус дела, начин његовог бивствовања. Вредности артизма или књишкости, иако могу бити одлучујуће у избору текстова за студенте, у читању губе своју водећу позицију. Уместо тога, књижевна дела добијају на значају као носиоци културних, друштвених или историјских садржаја. У таквој перспективи лепа књижевност представља једну од бројних вербалних пракси, језичку форму мишљења, деловања и понашања укорењену у слојевит систем културе.

Вреди додати да се филолошки приступ, који у пракси подразумева фокусираност наставе на лепу књижевност, чинио сувише оптерећен елитаризмом. Предмет научне рефлексије представљао је материјал издвојен према естетским критеријумима, као и према припадности писменом канону, значи бирали су се књижевни текстови који припадају високим регистрима књижевног оптицаја. Међутим, остали канали вербалне производње културне стварности остајали су занемарени. То се у случају јужнословенских земаља, пре свега Србије, која поседује богату традицију народног, епског стваралаштва и која гради свој културни канон на темељима усменог наслеђа, чинило осиромашујућом редукијом. Ипак, фолклористика, која је захваљујући професору Кшиштофу Вроцлавском укључена у редовни програм славистичких студија на Варшавском универзитету, само делимично је одговарала потребама презентације и проучавања разноврсног поља усмене комуникације. Испуњавала је тај задатак једино у аспекту истраживања традиционалне народне, сеоске културе, која се данас све снажније претвара у историјску вредност. Промена парадигме постала је могућа захваљујући модерним истраживањима вербалне комуникације која функционишу под називом *антропологија речи* и обухватају како проучавања традиционалних облика језичке делатности у култури, тако и модерна, постписмена средства, канале и технологије комуникације.

Из горе наведених разлога, класични часови анализе и интерпретације књижевног текста, као и часови историје српске књижевности допуњени су темама посвећеним модерном популарном усменом стваралаштву (нпр. у оквиру предмета Популарна култура Србије). На нивоу магистарских студија уведен је предмет који се бави широким спектром појава из књижевне културе Србије, као што су: питање читалаштва, издавачка производња и тржиште, водеће институције и најважније манифестације везане за промоцију књижевности. Осим тога, уведена су предавања из историје идеја која омогућавају проширење корпуса текстова из лепе књижевности и нов приступ њиховој анализи. На тај начин наша пажња је усмерена на токове развоја идеја и идеологија у контексту локалне хуманистике и у односу на специфичне услове српске историје и друштва.

V

На варшавској славистици поред лингвистичког и књижевног модула, који традиционално чине програмску основу србистичких студија, издвојен је и културолошки модул, чији оквир чине теоријско-методолошке концепције културне антропологије. Овакав потез омогућио је отварање славистике, као прво – према другим, нетекстуалним медијима (филм, ликовна уметност), као формама које организују симболичку репрезентацију културног поретка, чак и систем културе, као друго – према активной, ангажованој и креативној спознаји света, другачијег у својим културним карактеристикама. У овим околностима, варшавски Институт за славистику дошао је до закључка да

текстуализација културне стварности, доминантна у славистичким истраживањима, развија вештину описивања дате културе, односно казивања о њој, међутим, у веома ограниченом степену гради практичну компетенцију вештог деловања у њој. Примењени приступ означавао је преокрет ка телесном, ка личном, ка персонализованој, партиципативној позицији истраживача. Овакво деловање изражава се у начину концептуализације читавог студијског програма и зато можемо говорити о антропологизацији славистике (и уз то србистике). На нивоу дидактике, антропологизација је довела до проширења поља научних интересовања изван текста и естетског аспекта текстуалног света, као и до укључивања теренског искуства као неминовне основе спознаје других култура, њиховог разумевања. Разумевање – како истиче Клифорд Герц (Clifford Geertz) – представља принцип културне херменеутике чији је задатак „разумети како да се разумеју – туђа – разумевања” (Geertz 2005: 15).

Овако концептуализован профил србистике требало је да се креира такорећи од нуле, али не у кабинету, ни на папиру, већ – у складу са идејом активног хуманизма – кроз дискусију и делање. Током академске године 2007/2008, место за опробавање нове студијске формуле у Институту за западну и јужну славистику постао је дидактички пројекат *Слависта у просторима културе*, који се реализовао захваљујући средствима из фонда за дидактичке иновације Универзитета у Варшави. Овај пројекат је обухватао циклус тематских сусрета и радионица са академским истраживачима (антрополозима и социолозима), са стручњацима који су представљали различите уметничке, образовне и друштвене институције, као и са аниматорима културе из Пољске, Србије, Босне и Херцеговине, Чешке, Македоније, Словеније и Словачке. Током тих радионица студенти су могли да се упознају са разноврсним искуствима активног учествовања у култури и друштвеног деловања путем упражњавања науке и уметности (позоришта, перформанса, књижевности, ликовне уметности). Наредна фаза била је осмишљавање и спровођење студентског ауторског пројекта, који је повезан са изабраном словенском земљом. Србисти су успоставили сарадњу између варшавске 10. Средње школе Краљице Јадвиге и Карловачке гимназије у оквиру пројекта *Срести, упознати, разумети*, припремили визуално-етнографску репортажу *Изумирање села у Србији*, организовали фестивал пољских документарних филмова *Пољска у слици и речи* у Арт клиници у Новом Саду, а имали су и праксу у српским институцијама – Културном центру „REX” и „Културном фронту”.

Наставак овог подухвата представља *научни пројекат* који је постао трајни сегмент магистарских студија. Он се састоји у укључивању студента у истраживачке радове које воде предавачи (нпр. *Праксе заједништва у постјугословенским земљама*, *Словени у Хабзбуршкој монархији*, *Корпусна лингвистика*). С друге стране, лак прелазак из студентског у професионални живот треба да омогуће апликативни дипломски радови, који се системски реализују на Универзитету у Варшави већ две године. Они почивају на сарадњи студента као представника одређене универзитетске јединице са

спољним интересентима – фирмама, државним институцијама и невладиним организацијама.

Савремена хуманистика све гласније инсистира на обликовању знања заснованог на искуству, ангажману, тежи ка херменеутици деловања, која подразумева повратак ка идеји емпиријског извођења знања уз помоћ експеримента. Одатле се све чешће наставни процес сматра активношћу чији је задатак конструисање, односно изазивање, епистемолошких (сазнајних) ситуација, у којима студент традиционалне радње опсервације мора допунити критичким приступом предмету истраживања, што води ка активности, ангажованости (Nycz 2017). Ту је реч о перформативном схватању науке, чије је упориште принцип агентивности и трансформативности истраживачког искуства. Тај активни приступ је увршћен у правила примењене хуманистике, у чијем духу желимо да обликујемо даље студије србистике на Институту за западну и јужну славистику Варшавског универзитета.

ЛИТЕРАТУРА

- Dubisz 2017:** S. Dubisz, *Instytut Polonistyki Stosowanej – pierwsza dekada*, у: G. P. Bąbiak (yp.), *Doświadczenie, praktyczność, nowoczesność. Dziesięć lat Instytutu Polonistyki Stosowanej na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego*, Instytut Polonistyki Stosowanej Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 9–42.
- Geertz 2005:** C. Geertz, *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii interpretatywnej*, прев. D. Wolska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Miłosz 2014:** Cz. Miłosz, *Życie na wyspach*, Wydawnictwo Znak.
- Molas 2005:** J. Molas (yp.), *Z historii slawistyki na Uniwersytecie Warszawskim*, Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego.
- Nycz 2017:** R. Nycz, *Nowa humanistyka w Polsce: kilka bardzo subiektywnych obserwacji, koniektur, refutacji*, „Teksty Drugie” 2017/1, 18–40.
- Rapacka 2002:** J. Rapacka, *Czy istnieje literaturoznawstwo słowiańskie*, у: J. Rapacka, *Śródziemnomorze – Europa Środkowa – Balkany. Studia z literatur południowosłowiańskich*, (yp.) M. Dąbrowska Partyka, Universitas, 459–464.

Magdalena Bogusławska

FROM CULTURAL HERMENEUTICS TO APPLIED HUMANITIES.
SERBISTICS AT WARSAW UNIVERSITY TODAY

Summary

The paper deals with the concept of Serbistics as cultural studies, implemented from the beginning of the 21st century in the Institute of Western and Southern Slavic Studies of Warsaw University. A new, original project of Serbistics is based on the interdisciplinary approach, which combines the linguistic and philological traditions of Slavic Studies with anthropological perspective used in the studies of cultural practices of Serbian society dealt with in regional, and more broadly, European context. The article shows how Serbistics in Warsaw University carries out the task of cultural hermeneutics, focused around the category of understanding – understanding of both his own and the foreign/different culture. So conceptualized degree course prepares for a multidimensional interpretation not only the language, literary and artistic phenomena, but also the social, political and ideological ones.

At the same time, modern transformation of civilization stimulates the process of upgrading approach to studies in humanities at all. Today they meet the requirement of applicability, react to the labour market, create occupations, responding to the problems of the present day and engage in them. Therefore today the Warsaw Serbistics trying not only to describe and interpret local experiences and cultural practices but also wants to be an actor involved in studied reality and to be the modern institution contributing contemporary culture of knowledge.